ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 4, številka 1, 2000 · ISSN 1408-2969

ETIKA IN FEMINIZEM

Marija Švajncer

Resignirana pisava o ženskem vprašanju

Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

Citiranje: Marija Švajncer, »Resignirana pisava o ženskem vprašanju«, *Analiza: časopis za kritično misel* 4, št. 1 (2000): 61–71.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Marija Švajncer
Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

RESIGNIRANA PISAVA O ŽENSKEM VPRAšANJU

Članek obravnava nekatere formalne in vsebinske vidike feminizma. Loteva se razvejanega in raznoličnega poimenovanja in klasificiranja ter opozarja na notranjo razklanost feminizma. Razloge za ta položaj išče v problematičnosti predmeta, ki se odmika natančno izrisani obravnavi, ter v specifičnosti etike same.

Ključne besede: feminizem, etika, utopija, emotivizem.

I. Heterogenost feminizma

V obsežni literaturi, ki obravnava žensko vprašanje, je mogoče velikokrat prebrati kritično in samokritično trditev, češ da je feminizem heterogen. Oznaka se nanaša na nekatera stališča, sočasno pa obstaja tudi očitna različnost glede samega poimenovanja in klasificiranja feminizma.

Nekatere teoretičarke (ženske seveda prevladujejo) uporabljajo za lastno miselno in praktično prizadevanje glede položaja žensk ali za tako imenovano žensko vprašanje (sintagma žensko vprašanje je problematična, saj ni predvidena polarnost in ne obstaja nasprotno – moško vprašanje ali kaj podobnega, kar bi se nanašalo na specifičnost tega spola, temveč kvečjemu vprašanje človeka in subjekta) v vseh njegovih razvojnih fazah izraz feminizem, druge skušajo biti preciznejše in imenujejo feminizem gibanje, ki se je začelo šele v šestdesetih letih dvajsetega stoletja v ZDA. Na začetku prve razvrstitve je manifest Mary Wallstonecraft *Zagovor pravic ženske* (*A Windication of the Rights of Woman*, 1792), prvo obdobje feminizma dvajsetega stoletja pa zaznamuje delo Betty Frieden *Ženska mistika* (*The Feminine Mystique*, 1963).

Tiste, ki govorijo v celoti in od samega začetka o feminizmu, razlikujejo med starim in novim feminizmom ali klasičnim in neofeminizmom ter celo zgodnjim feminizmom in postfeminizmom. Novi feminizem ali feminizem dvajsetega stoletja ima veliko nazivov, le-ti pa se nanašajo na razvojne faze in vsebino prizadevanj, na primer: radikalni, socialistični, marksistični, revolucionarni, akcijski, lacanovski, akademski, neakademski feminizem, postfeminizem itd., zelo očitna in pogosta pa so tudi naslednja zgovorna poimenovanja: psihoanaliza in feminizem, femi-

nistična kritika Freuda, preobrat k Melanie Klein ali obuditev te teoretičarke, prva generacija feministk, feministična retorika, obrat feminizma h kulturi, poststrukturalizem in feminizem, feministična scena, feministične perspektive, feministični projekti, feministična literarna teorija, feministična (ženska) pisava, ženske študije in študije (študiji) spolov. V Sloveniji opozarjajo na tako imenovani državni feminizem povojnega obdobja. Omeniti velja naslednje, nekoliko natančnejše opredelitve:

> "Radikalne feministke vidijo v moških enovito kategorijo, ki enovito zatira ženske, izhajajo torej iz enotnosti teh kategorij. Socialistične feministke in psihoanalitičarke pa lahko najdejo skupni jezik, ker oboje merijo na destabilizacijo kategorij.
> Socialistični feminizem privzema tezo, da razredna delitev problematizira monolitnost seksualne razlike, psihoanalitične feministke pa menijo, da nezavedno in biseksualnost kalita monolitne kategorije seksualne identitete. Radikalni feminizem se naslanja na monolitne in fiksne kategorije, socialistični in psihoanalitični feminizem pa jih skušata razgraditi, pokazati njihovo notranjo krizo, razkriti, na primer, kako smo v nezavednem nekaj drugega od zavestno privzetih družbenih vlog." (Rose, 1993: 13)

Zelo pomembna je tudi spodbuda k razlikovanju, in sicer:

> "Minimalna, tako rekoč tehnična definicija ženskih študijev govori o študijih o ženskah za ženske, medtem ko študiji spolov razlikujejo družbeno, zgodovinsko in diskurzivno konstrukcijo spolov." (Rener, 1996: 64)

Vsi ti termini in sintagme govorijo o razvejanem sporočilu, ki ga je mogoče strniti v spoznanje, da ženskam že od nekdaj v danem, specifično moškem svetu oziroma svetu moške dominacije ni dobro in da je treba ta nezavidljivi položaj spremeniti tako z besedo kot z dejanji. Razvejanost sporočila pomeni in nakazuje stopnje od prvih poskusov tako teorije kot gibanja, namene in uspehe, kot tudi vrzeli in razkol miselnih vidikov ženskega vprašanja. Gre za to, kako ženske nagovarjajo svojo ciljno publiko, katera sredstva uporabljajo, kakšne cilje si zastavljajo in katere perspektive postavljajo v ospredje. Njihov boj je pogosto povezan z družbenimi spremembami v širšem pomenu besede – v mislih imamo položaj in vlogo žensk v revoluciji, izenačevanje ženskega vprašanja z razrednim vprašanjem, vzporednost ženskega gibanja z drugimi gibanji, na primer bojem proti rasizmu, šovinizmu, vojni, teptanju človeških pravic in svoboščin ipd.

Radikalnost in izvirnost sta velikokrat prekinjeni s sklicevanjem na "moško pisavo". Omeniti je treba, da ne sprejemamo oznake ženska pisava, saj s tem feminizem sam priznava miselno drugačnost ženske, ta drugačnost pa ni daleč od pejorativnih oznak, ki se nanašajo na paleto emocionalnosti, zato sintagmo "moška pisava" uporabljamo z blago ironijo, tako kot je oblikovan tudi naslov tega članka. Feministke se torej pogosto zatekajo pod plašč moške teorije, na primer Lacanove kritike Freudove psihoanalize, Foucaultovega mišljenja diskurza, Althusserjevega pojmovanja ideoloških aparatov države in drugih filozofemov. Že ena izmed za-

četnic feminizma in avtorica, ki je z obsežno deskripcijo ter historičnimi, psihoanalitičnimi, biologističnimi in literarnoteoretičnimi zastavki oblikovala pomembno izhodišče feminizma, francoska filozofinja in pisateljica Simone de Beauvoir je v *Drugem spolu* (*Le deuxieme sexe*, 1949) videla svoje filozofske možnosti v moškem miselnem horizontu in perspektivi, zlasti v eksistencializmu, kakršnega je miselno zastavil in razvijal njen neformalni življenjski sopotnik Jean Paul Sartre. S številnimi nakopičenimi filozofskimi problemi in domiselno terminologijo bi mirno lahko zasnovala izvirno filozofsko smer. Najbrž ne gre samo za to, da so mnoge ženske skromne in samokritične, temveč tudi za to, da velikokrat pod pritiskom (tudi ljubezni) ponotranjijo moški pogled nase.

II. Problematična argumentacija in posploševanje

Feminizem je zelo notranje dinamično, protislovno, paradoksalno in konfliktno področje, obsežno teoretično in praktično prizadevanje, ki lahko obstaja samo v procesu z bolj ali manj izrisanimi zastavitvami, ne more pa biti enkrat za vselej razrešeno ali celo za vedno odstranjeno. Nekoliko slikovito hipotezo je treba argumentirati, kolikor je iskanje dokaznih razlogov v tem primeru sploh uresničljivo ali vsaj prepričljivo.

V premisi ali trditvi se nakazujejo tako vidiki teorije kot prakse, le-ti pa se kaj kmalu lahko prevesijo v skrajnosti; teorija se tako preoblikuje v akademizem, praksa pa v revolucionarno gibanje, v obeh primerih ne gre prezreti možnosti vrednostnega aspekta. Akademizem te vrste lahko pomeni odmik od realnosti in vsakdanjosti, zapiranje v kabinetno učenost in tudi drobnjakarstvo, revolucionarno gibanje pa spontani boj, ki nima vedno ostro zarisanih ciljev, in agresivno spopadanje. Toda tudi skrajnosti imajo svoje dokazne razloge. Gibanje naj bi bilo, kolikor je le mogoče, teoretično premišljeno, miselno razčlenjeno, reflektirano, problematizirano in postavljeno na ogled z distance. Analiza naj bi odkrivala poglavitne točke. Velikokrat ji je v resnici uspevalo, da jih je natančno predstavila, na primer: probleme materinstva, patriarhata, družbene konstrukcije in hierarhije spolov, ženskosti, seksizma itd. Gibanje ali revolucionarno prizadevanje se že v svojem pojmu izenačuje tudi s spontanostjo, sprostitvijo nakopičene energije, strasti in hotenja v boju in afektov v najširšem pomenu besede. Vidik agresivnosti pa pomeni, da je mogoče šele s povzdignjenim glasom opozoriti nase. Uglajenemu akademizmu namreč tisti, ki jim je namenjen, niso vedno pripravljeni prisluhniti in se zamisliti nad deskripcijo in problematizacijo obstoječega položaja žensk in zahtevo po spremembah.

Filozofska obravnava ženskega vprašanja se nikakor ne more izogniti težnji po posploševanju in abstrahiranju. Ob vseh znanih stališčih, notranji napetosti, kritiki in samokritiki ostanejo sheme: družba, kapitalizem, država in oblast, nacionalnost, religija in človek kot telo oziroma človek kot naravno bitje. Tudi v navedenih posplošitvah so razlogi za problematičnost, celo nekoherentnost feministične teorije, konfliktnost, protislovnost in paradoksalnost, saj naj bi bilo vse, kar je

žensko, tudi del omenjenih posplošitev, potopljeno vanje in zraslo z njimi, sočasno pa se historično vsiljuje dejstvo, da je žensko nekaj povsem drugega, specifičnega, konstruiranega in celo dodanega, nekaj, kar je povsem izgubilo vidik samoumevnosti in postalo podrejeno in pejorativno razkrinkano, čeprav v njem tiči za zdaj še edini vidik možnosti in nujnosti naravne družbene reprodukcije. Naravna spolna razlika se je razkrojila v socialni razliki. Teorija je lahko svojevrsten odsev ali oris predmeta, v obravnavanem primeru pa imamo opraviti s skrajno problematičnim predmetom, z nasilno družbeno destrukcijo naravnega, s predmetom, ki se teoretično nenehno odmika ali celo izmika. Teorija, ki že v izhodišču sluti ali ve, da ga nikoli ne bo mogla povsem obvladati, je zato drugačna. Ali je to specifičnost prav ženskega vprašanja? Nikakor ne, saj je treba upoštevati, da imamo opraviti z etiko, v katero je žensko vprašanje mogoče situirati, in to tako z metaetiko, ki analizira pojme, kot z normativno etiko, ki se srečuje z vprašanji delovanja.

III. Upravičenost ali resničnost vrednostnih sodb

Feminizem se lahko umešča v obsežno področje moralne filozofije ali etike, kjer se ne more in noče izogniti izrekanju vrednostnih sodb, tem pa v klasični logiki ni bilo mogoče pripisovati logične vrednosti oziroma ugotavljati njihove resničnosti in neresničnosti. Slovenski filozof Danilo Šuster opozarja na naslednja določila:

> "Toda *problemi*, ki jih rešujemo z argumenti, zadevajo tudi norme in najstva, ne samo dejstev. Vsakdanji argument je neko mnenje, podprto z razlogi, mnenja pa imamo tudi o tem, kaj bi moralo biti res, kako bi morali ravnati in kaj je pravično ali nedopustno. Čeprav takšna mnenja niso resnična ali napačna, pa so vendarle nekaj, kar zavračamo ali sprejemamo, presojamo o njih kot o utemeljenih ali nevzdržnih, so predmet naših prepričanj in dvomov. Ker v tem primeru ne gre za propozicije, gre pa za sestavine argumentov, uporabljamo izraz *trditev*. – Trditev je misel, izražena tako, kot da je v skladu z resničnostjo, pri čemer bom razumel resničnost tako, da lahko pomeni tudi umetniško resničnost, moralno resničnost, izkustveno resničnost ..." (Šuster, 1998: 27-28)

Šusterjevo preciziranje problematike oziroma razločevanje je lahko tudi izhodišče za razumevanje stališč sodobne analitične etike ali etike, ki se umešča v sodobno analitično filozofijo. Metaetika je pri vsebinskem opredeljevanju pojmov, iskanju relacij in uvrščanju v razrede dokaj natančna in velikokrat matematizirana ter racionalizirana do te mere, da se je včasih težko vrniti h konkretnemu vprašanju, saj le-to ostaja zunaj sistema in urejene argumentacije (že Moore je v *Principih etike* zatrdil, da mu sploh ne gre za konkretna in praktična vprašanja). Argumentacija je pogosto tako precizirana, da je mogoče razločevati med resničnostjo in neresničnostjo sodb. Na področju normativne, zlasti aplikativne etike pa so ti vidiki bolj razrahljani in je mnogokrat možno zgolj razlikovanje med upravičenostjo in neupravičenostjo ali utemeljenostjo in neutemeljenostjo. Moralna resničnost, ki jo

omenja Danilo Šuster, očitno dopušča večjo odprtost, morda celo večjo slikovitost v argumentiranju. (Povezovanje slikovitosti in argumentiranja bi gotovo sprožilo kritično zavračanje tistih, ki se ukvarjajo samo z logiko, manj pa onih, ki logiko aplicirajo na etiko in jim tu in tam ne preostane drugega, kot da nekoliko "popuščajo".)

Tudi feminizem je pravzaprav moralna resničnost, tudi v njem gre za dejstva in najstvo, tudi sam je sestavljen iz vrednostnih sodb. Šuster pravi:

> "Upravičenost vrednostnih sodb – da je nekaj prav ali narobe – preverjamo glede na njihovo skladnost z moralnimi normami in našimi moralnimi intuicijami." (Šuster, 1998: 28)

Mi (me), torej prva oseba množine, so v tem primeru ženske, ki dejansko živijo specifično moralno resničnost in jo hočejo preoblikovati v novo in drugačno resničnost, takšno, ki naj bi bila osvobojena spolne determiniranosti, morda zgolj človeška ali pa take vrste, da bi se spola povezovala kot dragoceni in različni naravni danosti, ki lahko v sožitju uveljavljata kakovostno življenje. Nikakor pa ne moremo vedeti, katerega spola so bili ljudje, ki so oblikovali moralne norme in doživljali moralne intuicije, omenjene v Šusterjevi misli. Če upravičeno domnevamo, da so bili moškega, potem se vse spet zaplete in smo znova na začetku.

IV. Prosvetljenska racionalnost in odrinjenost žensk

Umestitev ženskega vprašanja med splošnosti naj ne bi pomenila pretirane poenostavitve in proučevanja že znanih in velikokrat obravnavanih vprašanj, temveč naj bi navedene univerzalnosti obvladoval model prosvetljenske racionalnosti, ki je utelešena v poznanstvenjenju vseh področij, toda zelo veliko je tistega, kar razumsko (vsaj začasno ali za vedno) ni obvladljivo. Vrnitev od abstraktne podobe družbe do njene konkretne pojavnosti kaže, da gre za aktualni soobstoj tiste faze v razvoju ženskega vprašanja, ko ženske v relaciji javno-osebno zahtevajo zase več političnega odločanja in participiranja pri oblasti in skušajo radikalizirati svojo pozicijo v parlamentarni demokraciji, po drugi strani pa gre za ženske, ki so apolitične in versko izolirane, a jih življenjsko ogrožajo politični moški subjekti, ki na primer zanetijo vojno, se odločijo za zračno intervencijo, v kateri se uresničuje prepričanje, da imajo pravico do planetarne oblasti, ali pa se zelo dolgoročno posvetujejo za pogajalsko mizo, za katero ne sedijo zločinci in poštenjaki (njihova moralna podoba je povsem izbrisana), temveč se dogovarjajo samo pogajalci, na videz dobronamerni ljudje, ki pa si vzamejo čas zato, da je mogoče preizkušati nove vrste vojne tehnike. Verbalno se zgražajo nad genocidnimi dejanji, toda genocid kar traja in videti je, da je čas, ko se bo moral končati, tako ali tako predviden že vnaprej in postavljen v oddaljeno prihodnost.

Ženske se torej preoblikujejo v elito soudeleženk prosvetljensko-racionalnega in teleološkega modela, ki pa v svojih dosežkih ne more zanikati, da obstaja tudi drugi, povsem brezpravni pol ženskega sveta, ki je na milost in nemilost izročen

moškim odločitvam, prav v tej pojavnosti je tudi praktično negirano moško podcenjevanje žensk, saj morajo ženske po vojni kot vdove in sirote pokopati svoje mrtve (moške), identificirati trupla v množičnih grobiščih (ne gre za dejanje iz daljne, nasilne zgodovine, temveč za ogroženost *hic et nunc*), poskrbeti za preživele in vztrajati, kot da se ni nič zgodilo, čeprav so z vojnimi grozotami za vedno zaznamovane duševno in mnoge tudi telesno.

In zakaj je bil takoj za družbo naveden kapitalizem? Zato ker si lahko z dobro pozicijo v njem kupiš brezspolno možnost zgolj človeka – lahko se rešiš morije in pobegneš, v lobiranju in volilnem boju imaš s finančnimi sredstvi večje možnosti za približevanje oblastniškim strukturam ali osvojitev položaja v njih. Naravna razlika med spoloma je tako izbrisana, ostanejo samo še konkurenca, brezkompromisni boj in uporaba vseh sredstev. Ženska, ki se do te mere poistoveti s kapitalizmom, se izneveri poglavitnim idejam feminizma. Prosvetljenska racionalnost je moškega spola.

V. Nacionalnost in religioznost

Kar zadeva pripadnost narodu in religiji, se večinoma pojavlja družbeno oblikovana razlika med spoloma in oddaljenost med njima. Da se narod ohranja, mora biti človek vanj na-rojen (o tem je pred desetletji veliko pisal slovenski komparativist Dušan Pirjevec). Razumljivo je, da združeni posamezniki in posameznice v narodu funkcionirajo kot skupnost, ki ima na prehodu iz posameznega v splošno določila skupnosti in notranje zakonitosti z vsemi vidiki etnonacionalnega, kulturnega, historičnega in geografskega, toda konkretni, "izhodiščni" ljudje so ženske in moški, nacionalno določeni z ikonografijo, ideološkimi in vrednostnimi vidiki matere in očeta. Ženski je v narodu z nacionalnega vidika določeno tako imenovano poslanstvo; lahko se osvobodi spon materinstva in ženskosti (spone niso predvidene za vse ženske, saj mnoge izmed njih doživljajo oboje kot dragoceno možnost in danost, o čemer se je spraševal tudi feminizem, ki je materinstvo tako demistificiral kot kasneje ugotavljal njegovo pozitivne in humane aspekte), ne more pa se povsem osvoboditi nacionalnega, morda le toliko, kolikor se v njenih genih mešajo nacionalnosti, toda to ni njena zavestna odločitev in izbira.

V svetovnih religijah so stvari še bolj rigidne: ženska in moški sta principa božjega načrta in vse, kar se perpetuira v institucijah, je zgolj plod božje stvaritve. Ženska je ustvarjena iz moškega, lahko je njegova njiva ali bojevnikov počitek – očitno je bil najprej človek-moški in šele nato ženska. Kadar jo glorificirajo, glorificirajo njeno materinsko vlogo in razdajanje za druge. Močna, samozavestna, ustvarjalna in odločna ženska hoče biti sama sebi boginja in kot takšna ne more biti religiozni ideal, saj naravnost ogroža verski princip avtoritete.

Univerzalnost nacionalnega in religioznega predvideva za žensko apriorno podrejeno pozicijo, ostro zarisano s tradicijo, stereotipi in predsodki. Kadar se je skuša osvoboditi, se znajde v konfliktih in paradoksih. Z opozarjanjem, da hoče biti samosvoja in subjekt, ogroža in načenja ustaljene principe nacionalnega, vrednote

njegovega ohranjanja in prihodnosti. Z ateistično in versko brezbrižno izbiro negira tako tiste vidike religije, ki istovetijo nacionalnost z religioznim, kot one, ki vidijo v religioznosti samostojno entiteto, ki naj bi bila odločilnega pomena za konstituiranje duhovnega človeka.

Če zapusti lastni narod, mora upoštevati in sprejemati določila tistega naroda, h kateremu se zateče. Iskala je svobodo, toda znašla se je v novi ujetosti, in to je na moč paradoksalno: ko je pri sebi, je odtujena, ko je pri drugih, izgublja samo sebe.

VI. Dvoje utopij

Povezovati je treba naslednje relacije: ženska v odnosu do same sebe, ženska-ženska in ženska v odnosu do moškega. Izhodišče za nezadovoljstvo, kot smo poudarili, je v razmerju ženska-moški, odnosu, ki je v feministični literaturi prikazan celovito – od historičnih vidikov, aktualnih problemov do perspektiv, pri tem pa ni brez pomena, da se morajo v ženski sami dogoditi spremembe in se porajati hotenje, da se hoče spremeniti tudi sama in navznoter, potem ko je artikulirala svoje nezadovoljstvo, sočasno pa mora radikalno spremeniti svoj odnos do žensk, s katerimi naj bi postala solidarna in jih ne bi več doživljala kot tekmic.

Iz poglavitnih stališč in zahtev feminizma bi bilo mogoče predvidevati dvoje utopij. Prva bi se kazala kot dejanska uresničitev najbolj radikalnih in skrajnih zahtev, kot vpeljava nove ženske moralne resničnosti, druga pa bi pomenila realizacijo bolj strpne in stvarne feministične usmeritve, kolikor bi sploh še bila feministična. Prva utopija bi bila videti kot svet ekonomsko in emocionalno povsem osamosvojenih in samozadostnih žensk, oseb, ki bi se zasebno in institucionalno izolirale od moških ter oblikovale ženski svet, v katerem ne bi več rojevale in bi napravile križ čez reprodukcijo, tako da do umetne prekinitve nosečnosti ne bi prišlo in se ne bi bilo treba odločati za življenje ali proti njemu. Ženske se ne bi več lepotičile, ker ne bi bile več spolni objekti za moške. Vse, kar je pomembno v življenju, bi jih povezovalo zgolj z drugimi ženskami. Ženski svet v tej radikalni obliki bi bil le začasen, saj bi mu grozilo izumrtje.

Ali so stvari res tako drastične? Mogoče jih je nekoliko omiliti. V zgodovini je bilo vedno več družbenih skupin, ki so se bile primorane začasno izolirati, zato da so si v prostoru osamitve pridobile moč in si okrepile svoj položaj. Vsako gibanje, ki nagovarja druge ljudi in ponuja rešitve, je povečini takšno, da si pridobi le nekaj privrženk in privržencev, ne pa prav vseh ljudi. V množični poulični evforiji je velikokrat videti, kot da so vsi za, njihovo notranje opredeljevanje in odločanje tistih, ki jih ni zraven, pa ostajata skriti. Že zdaj spočetje in rojevanje ne potekata samo po naravni poti. Ženske, ki bi se v predvideni utopiji vendarle odločile za otroke, bi si lahko pomagale z umetnim spočetjem, toda kje dobiti moško seme? Ali bi bili moški za denar ženskam pripravljeni prodajati semenčice? Če bi bila ženska želja zelo velika, bi lahko močno navijali cene.

In druga utopija? Posamezno bi se podredilo splošnemu, to pomeni, da bi bili medčloveški odnosi urejeni in harmonični z etičnega vidika in bi postala naravna razlika med ženskami in moškimi nepomembna. Ljudje bi složno sodelovali na vseh področjih življenja, bili tolerantni, razumevajoči in dobronamerni. V vsaki stvari bi videli pozitivno plat in zavestno kakovostno zapolnjevali zemeljske dneve. Ženske in moški bi se kvalitetno povezovali tako emocionalno kot intelektualno in v svoji popolnosti dajali otrokom najboljšo popotnico – ljubezen in spoštovanje.

Druga utopija je prav tako neprepričljiva kot prva: po vsej verjetnosti ne bo nikoli tako. Od kod vendar ta apodiktična vednost? Morebiti iz zgodovine, ki nas nenehno uči, a je neuspešna učiteljica, če parafraziramo Hegla, vseeno pa nenehno opozarja nase s svojimi dejstvi, dogodki in vzročno-posledičnimi odnosi. Lahko domnevamo, da bi bile tudi psihologija, sociologija, kriminologija in etika pripravljene pričati, da se utopija v tej skrajni podobi ne bo nikoli uresničila. Toda že velikokrat se je zgodilo, da je bila vednost znanosti omejena in so se dogodili povsem nepričakovani obrati in zasuki – od popolnoma novih družbenih sistemov do oživljanja starega in preživelega nacionalizma in klerikalizma, ki sta šla z roko v roki z ekonomsko stagnacijo ali pa sta pomenila zatočišče v izpraznjenosti medčloveških odnosov. Seveda bi bilo v tem mogoče odkrivati procesualnost, medtem ko je utopija v bistvu rešena uganka zgodovine, o kateri je pisal že Marx, ko je predvideval novo družbenoekonomsko formacijo.

Ali ne govorijo skrajnosti v prid hipotezi, da so možne samo delne zmage, te pa pomenijo zgolj zdaj bolj zdaj manj uspešne kompromise z moškimi. Še vedno gre za to, da so ženske neustavljive in glasne, da se borijo tudi za oblastniško pozicijo in si poleg možnosti odločanja naložijo tudi breme negativnosti, ki je po navadi pripisano oblastnikom (oblast ima svoje zmožnosti, prednosti, prekoračitve in samodrštvo, ne glede na to, katerega spola je), toda pri tem bi se bilo mogoče sklicevati na utemeljevanje, ki smo ga zapisali v primeru agresivnosti ženskega boja.

Kompromisi so tudi v tem, da se ženske odločajo za rojevanje, in to vsaj začasno, saj umetni otroci v svetu, v katerem genetika napreduje s tako velikimi koraki, niso neuresničljiva vizija (tako hladno racionalno predvidevanje je povsem načrtno, morda tudi za to, da bi zbudilo nasprotovanje, češ da v odnosih med starši in otroki vladajo tudi čustva). Nadalje je treba omeniti, da je naravna dimenzija svojevrstno dejstvo – od naravnih zakonitosti delovanja ženskega telesa do tega, da je lahko tudi moški njena želja in ga, kakor ve in zna, osvoji, vzljubi ali samo uporabi in odstrani vse pasti, da bi bila zanj le drugo.

Pri teh kompromisih praksa spodjeda teorijo. Filozofska konsistentnost je omejena. Kdo je zdaj subjekt in kdo objekt? Kdo zgolj eksistira in kdo je angažiran? Koliko performativ samo prikazuje in koliko je učinkujoči vzrok? Zakaj je osnovna relacija v kavzalnosti povsem zamegljena? Zakaj je filozofsko le še to, da se filozofija izmika in se daje le kot nemoč in nezmožnost? Radikalizacija etike je tako zgolj v njeni filozofski drugačnosti, specifičnosti, nerazrešljivosti in le delni

prepričljivosti glede argumentiranja. Argumentiranje pa je ali pa ga ni, bi rekli logiki in logičarke, delnost je svojevrstno priznanje poraza.

VII. Sodobni emotivizem

Ta resignirana pisava o ženskem vprašanju se tako umešča v sodobni emotivizem, ki ne priznava zanesljivega argumentiranja in govori o čustvenih vidikih in stališčih ter problematiki odvzema filozofsko relevantnost. Takšna situiranost je po vsej verjetnosti v škodo tisti vrsti feminizma, ki je strpna, vizionarska, poštena, realna in napredna ter si vsekakor zasluži filozofsko teorijo, toda filozofija očitno ni nekaj, kar bi si človek zaslužil, temveč je lahko, kot meni velik del sodobne misli, le analiza pojma.

Že Stevenson je poudarjal, da je primarna funkcija moralnih besed spreminjanje odnosov do drugih; moralne besede imajo dinamično funkcijo, ker so emotivne. Teoretik je zaupal v možnost vplivanja na stališča in čustva drugih ljudi, pri tem pa je ugotovil, da je narava emotivnega pomena taka, da lahko pričakujemo samo grob približek. Vrednotenjski nesporazumi so bili zanj vedno nerešljivi (MacIntyre, 1993: 255-256). MacIntyre je emotivno teorijo obtožil, češ da je napačna in nejasna – podvomil je namreč tako o nevtralnosti njene filozofske analize kot logičnim zevom med dejstvi in vrednotami, toda isti MacIntyre je zapisal naslednje:

> "Emotivizem in preskriptivizem nas na začetku odbijata, ker nam njune pojasnitve vrednostnega jezika s pomočjo občutkov, naklonjenosti, izbire in imperativov ne odgovarjajo na vprašanje, zakaj bi poleg navadnega jezika občutkov, naklonjenosti, izbire in imperativov moral obstajati še specifični vrednostni jezik." (MacIntyre, 1993: 262)

In nekoliko kasneje:

> "Spor med emotivizmom in preskriptivizmom na eni in njunimi kritiki na drugi strani izraža temeljno moralno situacijo naše lastne družbe." (MacIntyre, 1993: 264)

Ali potemtakem tudi družbe, v kateri skuša feminizem ohranjati svojo teoretično in praktično pozicijo? Tudi v feminizmu so le grobi približki, so samo prepričevalne definicije Stevensonovega tipa, kljub dobronamernosti je tudi veliko nejasnosti, mnogo je nesmiselnega in nerazumljivega, zlasti glede tega, da je naravna razlika diferencirana in preoblikovana v konfliktnost.

Morda pa vse skupaj le ni tako brezizhodno. Nenad Miščević sklene svojo spremno besedo v MacIntyrejevi *Kratki zgodovini etike* z optimističnimi besedami:

> "Aplikativna etika predvsem motivira ljudi za ukvarjanje z etiko in hkrati usmerja tudi h končnemu praktičnemu cilju tega početja – narediti človeš-

ko življenje boljše in bolj pravično." (Miščević, 1993: 294)

Treba je obdelovati svoj vrt, bi rekel Voltaire.

RESIGNED DISCOURSE ON THE ISSUE OF WOMEN

The paper deals with some formal and substantive aspects of feminism. It discusses diverse classifications and term and points to internal tensions within feminism. The explanation for such a situation is found partly in the problematic nature of the topic and partly in the specific character of ethics as such.

Keywords: feminism, ethics, utopia, emotivism.

Literatura

Bahovec, E. D. (ur.) (1993). *Od ženskih študij k feministični teoriji*, Časopis za kritiko znanosti (posebna izdaja). Ljubljana: Študentska organizacija.

Berger, Gluck, S., Patai, D. (ur.) (1991). *Women's Words. The Feminist Practice of Oral History*. London: Routledge.

Bogovič, L., Skušek, Z. (ur.) (1996). *Spol: ž*. Ljubljana: ISH, KUD France Prešeren.

Caplan, P. (ur.) (1995). *The Cultural Construction of Sexuality*. London: Routledge.

Coward, R. (1989). *Ženska želja*. Ljubljana: Krt.

Dobnikar, M. (ur.) (1985). *O ženski in ženskem gibanju*. Ljubljana: Krt.

Drakulić, Ilić, S. (1984). *Smrtni grijesi feminizma. Ogledi o mudologiji*. Zagreb: Znanje.

Jalušič, V. (1992). *Dokler se ne vmešajo ženske ... Ženske, revolucija in ostalo*. Ljubljana: Krt.

Kozmik, V., Jeram, J. (ur.) (1997). *Položaj žensk v devetdesetih*. Ljubljana: Urad za žensko politiko.

Lukšič, A., Zadnikar, D. (ur.) (1996). *Vsakdanjost rasizmov*, Časopis za kritiko znanosti 179. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani.

MacIntyre, A. (1993). *Kratka zgodovina etike*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Miščević, N. (1993). "Na prizorišču sodobne etike". V MacIntyre, A., *Kratka zgodovina etike*, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, str. 267-294.

Moške fantazije (1997). Ljubljana: Slovensko mladinsko gledališče.

Prostori moškosti (1996). Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Šuster, D. (1998). *Moč argumenta*. Maribor: Pedagoška fakulteta.

Ule, Nastran, M. (1993). *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Wollstonecraft, M. (1993). *Zagovor pravic ženske*. Ljubljana: Krt.